FASİKÜL 1 SAYFA 16
Çeviri: Anita Tatlıer

ESKİDEN YENİ TÜRKİYE'YE

Kemalist Türkiye'ye içten saygılar
İmza

M.E. Herriot, Fransa devlet bakanı, geçen Aralık ayında Paris'de Türk devrimi hakkında, büyük yankı uyandıran iki konferans verdi. Burada bu seçkin söylevi veren bakana ve ülkemiz için dostça ve hayranlık duyan tonu bize ancak haklı bir ilham kaynağı olan bu konferansların bütünüyle yeniden kopyasını çıkarabildiği için Madame Y.Sarcey'e nezaket borçluyuz.

İlk konferans (29 Kasım 1933)
Baylar, Bayanlar

Ve şimdi Türkiye'ye geçelim. Bizim Fransız mektuplarında, Konstantinopl ve eski Osmanlı imparatorluğuyla ilgili tasvirler eksik değildir.
Doğal olarak, Pierre Loti'den söz edebiliriz; Claude Farrere'i de belirtebiliriz. Aynı zamanda –söylemek istediğim, özellikle –Mme de Noailles'ın hayranlık uyandıran dizeleri bulunur, *Les Eblouissements*.

Konstantinopl'u küçük kızken gördüm,
Biraz bunu anımsıyorum
Miranın cızırdadığı bir vazoyu anımsıyorum,
Ve mavi bir minareyi,
Asya'nın Halicinde bir akşamı anımsıyroum;
Öyle çok sürükleyici bir akşam, benim
Ki zaten, tıpkı sıcak bir yılan gibi Şiir
Boynuma dolanıyordu
Bir araba geçti, şeker dolu,
O çıkan kokular!
Satıcılar bize kiraz şekerlemeleri veriyordu
Ve donmuş ağaçkavunu
Bir yaşlı patlıcanları pişiriyordu
Çimen üstünde, bir dam altında,
Akşam gökyüzü hayal edilebileceğinden daha güzeldi
Kendime acıyordum
Ve sonra, ağaç ve çeşmelerle çevrili,
Yuvarlak ve yeni bir saray gördüm
Bir abanoz yıldızın parladığı salonlar
Parkelerin ortasında
Arnavut-köy incir ağaçları, parlayan ve titreşen gök,
Monoton uyuşukluk
Hiç ara vermeden mutluluğa adanmış görünen
Bir kıyıyı seyretmek!

Misk, sedir ve gülün muazzam kokusu
Tıpkı rüzgar gibi kayar
Ama Aşk, ilahi parmaklarıyla onu ödüllendirir
Sıcak bir divanın içinde
Ayasofya, ışık ormanlarıyla
Ve tütsülü korulukları
Kendini hayranlıkla seyretmeye bırakıyor ve tamamıyla dokunmaya
Bitkin bir bedenin üstünde

Başka hiçbir yerde eski Türkiye'nin dönüşümü daha iyi fark edilemez. Kurucu olan, I.Süleyman, ne de büyük II.Süleyman'ın, Kanuni, Fatih, Muhteşem, Yasa koyucu, Macaristan fatihi, Bağdat'da zafer kazanmış, Charles-Quint'in düşmanı ve I.François'nın dostunun tabutuna yaklaşılmasına izin verilmez. Eski yeşille çevrelenmiş sekizgen türbede, bir şalla örtülü ve tuğlu bir sarıkla süslü tabutunun altında, gemileri bizimkilerle birleşmeye gelen kişiyi çağrıştırmak istedim. Aynı anda, yönetimin, maliyenin, ordunun bilge bir düzenleyicisi, bilgili bir hükümdarın döneminde, eski Osmanlı uygarlığını sezinlemek için mükemmel bir fırsat. Sadece bir an için bile olsa, gözdesi olan Roxelane'ı (Hürrem Sultan) yeniden görmek isterdim; Beyazıd'ın kıskanç ve acımasız annesi, Mustafa'nın katili Roxelane –Rouchenek –ulaşılamaz. Hatta bir Türk için bile –özellikle bir Türk için- onun türbesini ziyaret etmek imkansızdır. Süleyman caminin çevre duvarı, bunu eski Türk yaşamının bir merkezi haline getiren tüm bu hayırsever ya da edebi kurumlarından boşaltıldı. Tüm bu eşsiz geçmişle bağları koparan, kesen bir insan geldi; İslamiyet Konstantinopl'dan kayboldu. Yeni bir Türkiye doğdu.

Bu yeni Türkiye, zaten birçok kez kendini gerçekleştirme noktasına geldi. Bu yaratımın neden zor olduğunu anlayalım. II.Mehmet'den itibaren diğer bir deyişle, XVIcı yüzyılın başından itibaren, İstanbul, Bosna, Hırvatistan, Suriye'nin fethiyle zafer elde eden Sultan'ın, Mısır Sodan'ından, halifelerin son temsilcisi, imam ünvanı ve peygamberin sancağını almasından itibaren, sultan aynı zamanda hem büyük bir dini güç hem büyük bir askeri güç oldu. XVIcı yüzyılın sonundan itibaren bu güç hiçbir zaman tartışılmadı. II.Mahmud kendisi de, XIXcu yüzyılın başında, dışarıda uğradığı bahtsızlıklara rağmen, geleneksel kurumlar çerçevesinde, ünlü reformlarına girişebilir, yeniçerileri ortadan kaldırabilir, ordularını Avrupalı bir modele göre düzenleyebilir Hıristiyanlara belirli özgürlükler tanıyabilir. 1876'da Mithat Paşa sadece içteki özgürlükleri artırmaya çalışır. Günümüzde, Mustafa Kemal hem sultanlığı hem halifeliği kaldırıyor diğer bir deyişle siyasi gücü ve dini gücü. İmparatorluğun kurucusu Osman'a yani XIIIcü yüzyıla dayanan bir eseri yok ediyor. Kuşkusuz bu tür bir olayın birkaç açıklamayı hak ettiğini düşüneceksiniz: bu devrim, ilk başta belirtilmesi gereken bazı olaylar çerçevesinde davranan bir insanın hareketidir. Tıpkı geçen hafta Bulgaristan için yaptığım gibi, birkaç temel tarihi anımsatmalıyım. 1908 temmuzunda, Abdülhamid, Makedonyadaki birkaç ayaklanmadan dolayı kaygılanarak Midhat Paşanın anayasasını yeniden kurdu. Fakat bu bir komedidir. 1909 Nisanında bu askeri bir ayaklanamya yol açar; subay ve askerler, Şeriat yani Muhammed'in yasası namına, parlamenter rejimin

ortadan kaldırılmasını isterler. Anayasaya bağlı olan ve mareşal Mahmud Şevket yönetimindeki Selanik ordusu İstanbul üzerine yürür ve Selaniğe götürülen Abdülhamid'in tahttan indiirlmesine karar verir. V.Mehmet adı ile Reşad Paşa tahta oturur. Fakat, 1912 ve 1913'de, balkan savaşları Osmanlı imparatorlğunun, Trakya ve Edirne dışında neredeyse tüm Avrupa eyaletlerini kaybetmesine yol açar. 1914'de Türkiye İttifak devletlerinin yanında yer alır.Yenilir; fakat savaşın tasfiyesi uzun sürer. Mondros Ateşkes müzakeresi (30Ekim 1918), İstanbul'u İhtilaf devletlerine bırakır. Son sultan VIcı Mehmet Vahdettin döneminde siyasi gelişmeler hızlanır, Lozan Anlaşması ve Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar sürer, bunlar 1923'de Türkiye'nin yeni yeni sınırsal konumunu ve siyasetini tesbit edecektir. 1908'den 1923'e kadar geçen onbeş yıl ülke tarihinde temel bir öneme sahip olacaktır.
Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra, 1918 Kasımında, Türkiye'ye hiçbir umut kalmıyordu; doğu sorunu kesin bir çözüme ulaştırılacaktı. Fakat çözümü atrtışmalara yol açan bir sorun vardı. Çünkü, eski Osmanlı imparatorluğunun Türk olmayan tüm eyaletleri ister Hıristiyan ister Müslüman olsun, kendi bağımsızlıklarını ya da özerkliklerini elde edeceklerse, halkı büyük çoğunlukla Türk olan Anadolu ve Konstantinopla ne olacaktı? Türklerin milliyet ilkesinden faydalanmasının reddedilmemesi gerektiğini belirten birkaç kişi bulunuyordu. Fakat bunların düşünceleri öne çıkamadı, çünkü M.Lloyd George bu konuda farklı bir karara varmıştı. İngiltere'nin Osmanlı imparatorluğu'nun mirasını almasını düşünüyordu. İstanbul hükümetinin bu isteklere boyun eğmesine rağmen, Mustafa Kemal kurtuluşu hazırlamak için Anadolu'ya hareket etti. Ordusuz, cephanesiz, on yıldır süren savaşla yorgun düşmüş, yenilgiyle cesareti kırılmış Anadolu halkı ne yapabilirdi? Bu tür bir teşebbüste bulunmak için kendine özgür bir ruh gücünün olması gerekirdi.
Mustafa Kemal'in, Samsun'dan Erzurum'a sonra Ankara'ya giderek ve burada ard arda halk kongrelerini toplayarak bu yenilgiyi yaşamış insanlarda vatanseverliği nasıl uyandırdığı ve subaylarının entrikasına rağmen, yüce önder olarak kendini nasıl benimsettiği biliniyor. 1920'de Ruslarla, 1877'den beri kaybedilen eyaletleri Türkiye'ye geri veren bir anlaşma imzalayarak, başkaldıranlara Sovyetlerin yakınlığını ve yardımını temin etti, M.Franklin-Bouillon ile Türklere Kilikya'yı geri veren Ankara anlaşmasını yaptı ve sultan tarafından kendisine karşı gönderilen orduları geri püskürttü, Yunanlıların Anadolu'ya girmesine izin verdi, sonra cesurca saldırdı ve onları yendi.

Resim: Gazi Mustafa Kemal kurtuluş savaşının nihai mücadeleleri sırasında

Derin yaralar açılmıştı; şimdi bunların onarılması gerekiyordu
İşte Mustafa Kemal'in büyük eseri o andan itibaren başladı, yeniden yapılanma ve reform eseri.
XIXcu yüzyılın başından itibaren, sultanların birçoğu Osmanlı İmparatorluğunu değiştirmeye çalışmıştı, fakat kesinlikle başarılı olamamışlardı. Kutsal unvanının verdiği bütün güçle, yargı gücünü elinde bulunduran Müslüman din adamları her türlü yeniliğe her zaman karşı

durmuştu.1909 devriminden sonra Genç Türkler, daha az güçlükle karşılaşmamıştı. Zaten onlar da çok geçmeden, işlerini imkansız kılan siyasi engellerin bilincine vardılar. Gerçekten de, nüfusu en azından üçte ikisi, azınlıklardan oluşan ve Türk unsurların bunlara göre kendi imtiyazlı konumlarını koruduklarını iddia ettikleri bir ülkede eşitliğe dayalı bir sistem nasıl kurulabilir? Aslında bu imtiyazların en sağlam savunmasını oluşturan dinsel muhalefeti nasıl ortadan kaldırmalı? Ve diğer yanda, bağımsızlığa susamış azınlıkların giderek büyüyen düşmanlığını nasıl yenmeli? Mustafa Kemal mücadelesine başlarken, Osmanlı imparatorluğunun, Balkan ya da Arap halklarının yaşadığı eski eyaletlerinin kaybedilmesinin, halkların kendini yönetme hakkına sahip olma ilkesine dayalı sağlam bir Türk Devletinin kurulmasına olanak sağlayacağını anladı. İşte sınırlanmış ama homojen bu hareket alanı içinde, cesur programını gerçekleştirmeye girişti. Halkın karşısında askeri bir diktatör ve bir ordu görevlisi olarak görünmekten çekindiği için, 1923'de Lozan anlaşması Türkiye'nin tam bağımsızlığını tanır tanımaz ve kapitülasyonları kaldırdığında, üniformasını bırakmaya özellikle dikkat etti. Bundan böyle, kendi elinde bulunan mutlak gücün anayasaya uygunluk ile doğrulanması için, sadece bir sivil olmak ister. Eğer sultanlığı ve halifeliği kaldırdıysa, bu kendisi de sultan ya da halife olmak için değildi, bu siyasi temelleri, ekonomik koşulları ve sosyal uygulamaları, büyük Avrupa devletleri arasında rastlananlardan, teorik olarak kesinlikle farklı olmayan yeni bir Devlet kurmak içindi. Mustafa Kemal için Türk, Ari kökenli olup Avrupalıdır ve Bir Fransız ya da bir Almanla aynı sıfat taşır. Üzücü bir hata ile, doğulu halklar arasına katılmış ve semitik bir din, kültür ve alfabeyi benimsemiştir. Tüm bu yüklerin atılması gerekiyordu ve güçlüğü kökünden temizlemek için, dinin –bu Müslüman dini ki buna rağmen, ilk Ankara anayasasında, bunun Devlet dini olduğu belirtilmişti- hedef alınması ve yıkılması gerekiyordu.
İslam, spritüel liderinden mahrum bırakılır. Dini sınıflar kaldırılır, seminerler boşaltılır. Türk halkının, dini uygulamalara son derece sıkı biçimde bağlı olduğu için buna karşı isyan edeceği düşünülebilirdi. Fakat, yönetimdeki güçlere saygılı, disiplinli, buna tabi oldu. Kıyafet reformunun uygulanması daha güç oldu. Zaten Adaların yunanlı denizcilerinden alınan kırmızı başlığı Türkler, Osmanlı ların geri kalanı üstünde kendi üstünlüklerinin tıpkı bir dış simgesi olarak görmeye başlamıştı. Aynı zamanda buna dinsel bir anlam da yüklüyordu. Fakat fes yasaklandı. Bazı infazlar, popüler olmayan bu reforma herkes tarafından uyulması gerektiğini açıkça anlatmıştı.

Resim : Beyazıd Caminin içi

: Beyazıd Cami

1926'da, bir Müslüman ın kurandaki talimatlar uyarınca kişisel statüsünü tanımlayan Şeriat da aynı şekilde terk edildi ve İsviçre Kanunu Allah'ın sözününün yerini aldı. Nihayet, bundan iki yıl sonra, Batılı entelektüellerin ara sıra ifade ettikleri arzuyu benimseyerek Mustafa Kemal, Türk dilinin tonuna iyi uymayan ve kullanışsız olan fakat tüm

Müslüman ların gözünde geleneğin gücü, dinsel sebepler ve aynı zamanda sanatsal düşüncelerle değerli kılınan arap harflerini yasakladı ve bunun yerine latin alfabesini getirdi. Yüzyılın başında Türkiye'nin durumunu göz önüne alan herkes için olağanüstü sayılacak bu reformlar eğer çatışma olmadan, açıkça bir isyan olmadan gerçekleştiyse, bunların zorla dayatıldığını düşünmemek gerekir. Başlangıçta kitlelerin buna karşı olduğunu yanılgıya düşmekten hiç çekinmeden söyleyebiliriz. Cahil kitlelerin buna karşı durmasına zengin sınıfların buna karşı olması da ekleniyordu. Ve Gazinin kendi çevresinde de, bu cesur değişimleri korkuyla karşılayanlar da çoktu. Yabancı boyunduruğundan kaçınmak için bu denli büyük özverilerde bulunulduysa, tüm ulusal gelenekleri neden yadsımalı ve ihtişamlı bir geçmişin mirasçısı olan Türkiye'yi neden batılı tarzda vasat bir güce dönüştürmeli? Gazi tüm bu engellerin üstesinden geldi ve iradesini dayatmasını başardı, bunun nasıl olduğunu göreceğiz. Şimdi bazı özellikleri, bazı olguları yeniden ele almamız ve Mustafa Kemal'in amaçlarına nasıl ulaştığını görmemiz gerekecek. Benim için hiç şüpheye yer yok. Hareketinin ilk başından itibaren, 1919'dan itibaren, amacının ne olduğunu açıkça bilmişti: sivil ve laik bir cumhuriyetin ilan edilmesi. Fakat ilginç olan ya da hatta tutku uyandıran, bilgece hesaplanmış hangi aşamalarla bu amacını gerçekleştirdiğini araştırmaktır. Yer ve zamanın getirdiği tüm farklılıklara rağmen, yaptığı incelemelerle yavaş yavaş ilerleyen, düşünmek için ufak Saint-Yves şehrine kapanan, Cromwell akla geliyor; bir tanık bu döneme doğru kendisini "kılıcı kalçasına yapışık" fark ediyor. Sonra kendi hesabına topladığı askerleri, ünlü demir Kıyılarını yönetiyor, *Ironsides,* atçı birliğinin yönetimini üstleniyor, kazandığı zaferlerle hükümdarın partisini yıkıyor, muazzam bir popülerlikle orduya kendisini dayatıyor ve koruyucu lord oluyor. İyice belirtelim. 1918 tarihli Mondros ateşkes anlaşmasını izleyen günlerdeyiz. Mustafa Kemal nasıl hareket edecek? 19 Mayıs 1919'da, yaklaşık yetmiş bin nüfuslu, Türkiye'nin Karadenzideki büyük limanı olan ve bir demiryolunun Sivas sayesinde Akdenize bağladığı Samsun'a çıktı. Nasıl bir durumla karşılaştı? Osmanlı İmapratorluğu yenilmiştir, ordu dağılmış; millet yorgun düşmüştür. Damat Ferid Paşanın başkanlığındaki meclisinin hiçbir gücü yoktur. İhtilaf devletlerinin donanma ve orduları Konstantinopl'u işgal ederler. Biz,Franszılar, Adana ilini elimizde bulundururuz; ingilizler, italyanlar diğer noktaları işgal ederler. Ayrıca, 15 Mayıs 1919da, yunan ordusu İzmir'e çıkmıştır; durum vahimdir.

Bir düşmana karşı bile adaletli davranmak gerekir; bu en azından, fransız karakterinin kuralıdır. Bu tür bir durumda, bu denli vasat kaynaklarla sınırlı olduğunda, sıradan ya da hatta ortalama bir insan cesaretini kaybeder. Mustafa Kemal, İstanbul'dan genişletilmiş güçler, iki ordu birliğinin komutanlığını istediğinde ne yaptığını iyi biliyordu. Onun çevresinde bulunan, cesaretlerini yitirmiş kişiler, ya İngiltere'nin himayesini ya da Birleşik-Devletlerin mandası olmayı istemeyi düşünüyordu.

-Hayır, dedi Mustafa Kemal kendilerine, sadece tek bir karar alınabilir, ulusal egemenliğe dayalı, kaıtsız ve sınırsız bir bağımsızlık yaşayan yeni bir Türk Devletinin yaratılması. Bu cesur bir plandı;amaç ise uzaktaydı. Fakat, nasıl soylu bir vatanseverlik! "Ya bağımsızlık ya ölüm." Bu ifadeyi

tanıyoruz, ve bunu, bir kereden fazla telaffuz eden, fransız devrimini iyi tanır. Genç önder isyan ilan ediyordu. Uzun ve değerli bir görüşmede bana bu şaşırtıcı tarihi özetlemeyi istedi, fakat ben size kendisinin birkaç cümlesini belirtmek istiyorum ve burada kendisini tıpkı o dönemde olduğu gibi, şimdi olduğu gibi, gerçeğini kendisinde taşıdığını ve bunu ancak yavaş yavaş ortaya koyduğunu göreceksiniz.
“Planlarımı ortaya koymak, diye yazmıştı, giriştiğimiz mücadeleye ütopik bir karakter verebilirdi. Gerçekten de, benzer bildiriler başlangıçta, dış tehlikenin yakın sonuçlarının görünümüyle cesaretlerini yitirerek, kendi geleneklerine, zihniyetlerine, psikolojilerine karşı olan olası kargaşalardan çekinecek kişileri direnmeye kışkırtabilirdi. Başarmak için, en pratik ve en kesin yol her aşamayı kendi zamanında gerçekleştirmekti… Ben de işte bu şekilde hareket ettim…

resim: İzmir’de Bağımsızlığın Önderi heykeli

Ulusal mücadelede benimle birlikte yer alan arkadaşlarımdan birkaçı muhalefete geçtiler çünkü, ulusal yaşamın olayları, Cumhuriyetin ilanına ve bunun yasalarının yürürlüğe konmasına kadar, kendi entelektüel kapasitelerinin ve manevi güçlerinin sınırını aşmıştı. “
Ve işte çok güzel bulduğum ve üstünde düşünülmesi gerektiğine inandığım bir cümle: “Kendi sosyal düzenimizi bütünüyle, halkımın ruhunda fark ettiğim ve benim de kendi vicdanımda *tıpkı ulusal bir sır gibi* taşıdığım, büyük gelişme kapasitesine göre kademeli olarak geliştirme mecburiyeti içindeydim.” Ulusal sır, bu ifadenin anlam yüklü olduğunu düşünüyorum. Mustafa Kemal’in amacına ulaşmak için attığı adımları, aldığı önlemleri, kurnazlıkları tasvir etmeyi düşünmek imkansızdır. 1919 Haziranından başlayarak, bir ordu komutanına telgraf çeker: “Benim için kutsal olan her şey üstüne tam bağımsızlığımızı elde edene kadar tam bir adanmayla çalışacağıma yemin ettim”. Kesinlikle artık Anadolu’dan ayrılmama kararını aldım”. İlk önce Erzurum’da, bir okul sınıfında, mütevazi bir kongreye başkanlık etti. Sonra, eylül 1919’da, Sivas kongresi gerçekleşti. Ulusal program işte burada kaleme alındı. Sultana, kendisinden barışı kabul etmemesini isteyen ve yanıtlamak için kendisine kırk sekiz saat tanıyan o ünlü telegraf buradan gönderildi. Bu telgrafa yanıt gelmemişti. Sivas’da, Amerikan mandalığı hakkında uzun tartışmalar yapıldı.
Eğer Mustafa Kamal’in Konstantinopl hükümetine hangi tonla hitap ettiğini bilmek isterseniz kendisi tarafından 11 eylül 1919’da, içişleri bakanı Adil Bey’e gönderilen şu telgrafı okuyun:
“Alçak katiller!…. ulusa karşı yabancılarla komplo yapıyorsunuz. Ulusun gücünü ve iradesini doğru bir şekilde değerlendirmekten aciz olduğunuzu biliyordum. Fakat, ulus ve vatan hainleri ve cellatları rolünü üstlenebileceğinize inanmayı reddediyordum. Ne yaptığınızı iyice düşünün..” Bunu doğruca bir ölüm tehdidi izler, Mustafa kemal 11 eylülde sultana ihtar telgrafını göndermiştir. Cihazın başında kendisi durmaktadır; yanıt alamayınca, hükümet ve sultanla bağlarını koparır.
Bu büyük siyasi dramı detaylarıyla incelemek için gerekli süreye sahip olsaydık, Baylar ve Bayanlar burada, kendi büyük rejimlerimizle bir benzeşmeden daha ötesini görecektiniz. Bu hemen hemen aynı

çatışmadır; fakat bu sefer, Mirabeau hükümdara telgrafla hitap eder. Ve her zaman, çok çeşitli karmaşalar içinde, Mustafa Kemal kendisi, bütün otoriteyi, bütün sorumluluğu üstlenmek ister. Zaten, her an *kendi programının Bolşevik olmadığını fakat tamamen ulusal olduğunu* belirterek itiraz eder.
Ne yazık ki detayları geçmemiz ve Mustafa Kemal'in amaçlarına ulaşmadan önce geçtiği çeşitli aşamaları temsil etmemiz gerekiyor.
İlk aşama – *23 Nisan 1920'de, Ankara Büyük Millet Meclisini açar. İşte burada, tanımlamış olduğumuz yöntemini bir kez daha takdir edeceğiz. Büyük Meclis bir Cuma günü, namazdan sonra toplantıya çağrılır. Hangi programla? Vatanın bağımsızlığını ve halifelik ile sultanlığın tahtının tesliminin temin edilmesi. "Bu günün kutsal niteliğinden, diye yazıyor Mustafa Kemal, namaz töreni yapılarak faydalanılacak, buna tüm şerefli vekiller katılacaklar ve bu sırada Kuranın ışığı müminleri saracak." Bayrak ve kutsal emanet ile geçit töreni yapılacak. Koyunlar kurban edilecek. Her yerde, minarelerden kutsal çağrılara yer verilecek vs. Bundan daha ortodoks bir yaklaşım yoktur. Aslında, Mustafa Kemal kendi düşüncesini 22 Nisan 1920'de, kısa bir telegraf-genelge gönderdiğinde daha iyi ortaya koyar: "Bundan böyle, Meclis yetkin otorite olacaktır ve herkes buna başvurmalıdır. "*
Gerçekten de, -ve bu *ikinci aşamadır* –20 Ocak 1921'de, Büyük Millet meclisi organik bir yasayı oylar ki bunun sayesinde, zaten Türk Devleti, değişmiştir. Ici madde "egemenliğin, koşulsuz ve sınırsız halka ait olduğunu ve idari rejimin, halkın kaderini etkin biçimde kendisinin tayin etmesine izin verecek biçimde tasarlanması gerektiğini" ilan eder. Büyük Millet Meclisi hem yasama hem yürütme kuvvetini talep eder. Ülkeyi aynı zamanda hem yabancı işgaline karşı hem de sultana savunmak gerekir. Millet Meclisi, bakanların aracılığı sayesinde kendisi yönetmeyi tasarlar. Baylar ve bayanlar, sizden bunun

Resim: Aya Sofya Cami

bakanlar geçici yürütme Komitesini oluşturduğunda ve Meclis diktatörlüğü benimsediğinde ve halk kurtuluş Komitesi kendi elinde tüm yürütme kuvvetini tuttuğunda, 9 termidora kadar sürecek rejime göre, bu bizim Konvansiyon sistemimiz olduğunu gözlemlemenizi istiyorum. Benzeşme açıklanıyor. Yunan ordusu, 10 temmuz 1921'de genel saldırı ilan eder ve Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna geri çekilmelidir. Ya da daha doğrusu, Türk ordusu artık yoktur. Çekilerek savaşmak gerekecektir. Halkın heyecanına rağmen, Mustafa Kemal bunu şu cümlelerle emreder: "Hiç tereddüt etmeden askeri sanatın zorunluluklarının bize şart koştuklarını uygulayalım. Diğer elverişsiz durumlara ise, çare bulacağız." Önderin yanına yakın işbirliği yaptığı, kendisi gibi büyük komutan ve siyaset adamı İsmet Paşayı da belirtmek için sabırsızlanıyorum.
Üçüncü aşama –5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal, diktatörlük yetkileriyle birlikte büyük kumandanlığı alır. Sakarya savaşı 23 Ağustos ile 13 Eylül 1921 arasında sürer, yani yirmi bir gün. İki halkın ordularını da burada saygıyla analım, ki bugün, belirttiğim gibi, samimi olarak barıştılar. Mustafa Kemal korkunç savaşı anlattı,

-Askeri açıdan sadece basit bir askerdim, dedi bana, çünkü İstanbul benim bütün rütbelerimi almıştı; fakat herkes bana itaat ediyordu. Bir kaburgam kırılmıştı, fakat mutluydum, çünkü çektiğim acı uyumamı engellerken, her saat başı nöbet beklemeye mecbur bırakıyordu. Ancak kazandığı zaferden sonra, Büyük Millet Meclisi kendisini Gazi unvanıyla mareşal olarak atıyordu.
Burada Gazinin belirli bir özelliğini kaydetmek istiyorum. Gerçek anlamıyla, Romalı anlamında, diktatörlük geçici bir yüksek görevdir, sadece savaş zamanında kumandanlığın birliğini yaratmak için kabul edilir; sadece halk kürsünün mevcut olmasına izin verirdi ve diktatör kendi görevinden çıktığı anda, idaresinin hesabını vermeliydi. Gerçek bir cumhuriyetçi olarak Mustafa Kemal, eski roma yasasına, bir Cincinnatus, bir Fabius Cunctator'un tabi oldukları yasaya, uygun davrandı. Daha sonra, yeni yetkilerini Meclisten alacaktı.

Dördüncü aşama- 20 Ekim 1921'de, Ankara anlaşmasıyla, Mustafa Kemal Fransayla, M.Franklin-Bouillon ile görev sonrası, barış imzaladı. Böylece geleneksel bir dostluk yeniden kuruluyordu. Fakat, diğer yanda, Gazi şimdi kendisini en fazla kaygılandıran dış zorluklardan birinden kurtulmuş oluyordu.
Hangi güç artık, nefret ettiği sultan ile bağları koparmasını engelleyebilirdi? O ana dek, duygularını saygı görünümü altında saklaması gerekti. Şimdi, cerrahi müdahale mümkündü. Bu, *beşinci aşamadır*. 1 Kasım 1922 yasası, sultanlığı ortadan kaldırır ve halifeliğin sürmesine izin verir, diğer bir deyişle dinsel gücü bir tür dikotomi ile ortadan kaldırır. Bu kez Mustafa Kemal, İstanbul'un İngiltere'nin emirlerine uyması ile umutsuzluğa düşen halkın duygularını kendisine dayanak yaparak hareket eder. "Refet Paşa, artık pazarlık yapmıyoruz der: bizler sabit fiyatla satış yapan bir mağazanın sahipleriyiz." Büyük Meclisten bir oy koparmak gerekir. Operasyon hassastır. Manevralar, komisyonlara geri gönderme teşebbüsleri oldu (biz bu işlemi tanıyoruz!). Gazi son derece kararlılıkla müdahale eder. "Olay zaten meydana gelecektir, bildirir. Burada toplanmış olanlar bu durumu doğal buldukları takdirde, bu çok elverişli olurdu. Bunun tersi durumunda, gerçeklik yine de gereken biçimlerde tezahür edecektir, fakat bu takdirde bazı başlar gidebilir. "
Gazi bir oylamadan kaçındı. Gözden düşme hareketinin oy birliğiyle kabul edildiği bildirildi. Sadece tek bir sesin bağırdığı duyuldu: "Ben buna karşıyım"; fakat bu "Sessizlik! bağıranlarca susturuldu. Saltanat ayakta kalmıştı.
Sultan kendi hayatından endişe ediyordu, bir ingiliz gemisi, *Malatya* zırhlısına sığında ve Malta'ya doğru hareket etti. Abdülmecid'e verilen halifelik hala sürüyordu. Bazı Müslüman yargıçlar buna karşı çıktı; çok ilginç tarihsel tartışmalar yaşandı ve Gazi de geçmişe dair büyük bilgisiyle bunlarda yer aldı. Fakat Mustafa Kemal kararını vermişti. Bunu özetlemek kolaydır: XIVcü yüzyıla dayanan geleneğin yerine modern ilkeyi (ve ekliyorum Fransız), halkın egemenliğini getirmek istiyordu.
Yedinci aşama –Lozan ve 24 temmuz anlaşmasına dayanan anlaşmalar. Türkiye, kapitülasyonlar rejiminin kaldırılması sayesinde bağımsızlığının onaylandığını gördü. Yeni zafer, özellikle, usta müzakereci İsmet Paşa'nın

eseridir. Savaş dönemi artık sona ermiştir. İsmet Paşa Fransız delegesine, dini, okul ve hastaneyi kapsayan eserlerimizin, aynı zamanda yardım kurumlarımızın mevcudiyetini tanımayı taahhüt eden bir mektup verir.

Resim: Boğaz ve Rumeli Hisar kaleleri

İşte şimdi de son aşamalar: *sekizinci* , 29 Ekim 1923'de Mustafa Kemal cumhuriyeti ilan eder ve kendisi de cumhurbaşkanı olur.
Dokuzuncu, 3 Mart 1924'de halifelik kaldırılır. Abdülmecid de ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Bir piyade müfrezesi Dolmabahçe sarayını kuşatır, Abdülmecid kesinlikle direnmez; sadece bir fincan kahve ister. Zaten oldukça saygın biçimde çekilir ve sultanı götüren aynı araca biner. Böylece eski Osmanlı tarihi sona ermişti. Yedi yüzyıllık bir geçmiş kayboluyordu: 1300 yılında I.Osman padişah sıfatını almıştı.
Nihayet, *onuncu aşama,* 20 Nisan 1924 yasası Türk Cumhuriyetine zaten oldukça bilge, oldukça liberal bir statü kazandırdı, bunu tekrar ele alacağız ve burada fransız etkisinin izleri göreceksiniz. Şimdilik sadece şu maddeyi belirtiyorum: "Her Türk özgür doğar ve özgür yaşar. Özgürlük, başkasına zarar vermeyen bütün eylemleri gerçekleştirebilmeye dayanır. "
İşte başlıca önem taşıyan bu tarihsel feneomeni, Türk Devrimini anlamak için kat etmemiz gereken yolun sonuna geldik. Bir insan hepsini tasarladı ve hepsini gerçekleştirdi. Kendisinin muazzam bir itibarla çevrelendiği düşünülür. Tanıyanlardan hiç kimse kendisine, büyük Devlet adamı sıfatını yadsıyamaz. Ben kendisini Cromwell ile karşılaştırdım; fakat bazı yönleri Bonaparte'ı da anımsatır. Ben kendisinin iki olağanüstü özelliğine hayranlık duyarım: tıpkı bir alev gibi parlayan bir vatanseverlik; bütün eserine kusursuz bir mantık yapısı ve birliği kazandıran öz-hakimiyeti. Kendisine hayranlık duyan sadece ben değilim. M. Paul Gentizon, ki kendisine daha geçenlerde ilginç bir cilt tahsis etmişti, kendisini Pierre le Grand ile karşılaştırır. "1923 ile 1929 arasında, eski Osmanlı imparatorluğunun beşyüz yılda gerçekleştirdiğinden daha fazla reform yaptı." Bu eseri bundan sonraki konferansımızda inceleyeceğiz. Ve sahip olduğu otorite iyi bilinen, M. Maurice Pernot, 1927'den başlayarak bu esere tarafsız ve iyi niyetli tanıklığını getiriyor.
Böylece Türk Doğusu baştan aşağı değişti. Bundan dolayı cazibesini kaybetti mi? Tabii ki hayır. Gelecek sefere, Anadolu'da yeni başkent Ankara'ya doğru bir gezinti yapacağız ve bunu iyice göreceğiz. Bu dağınıklıkta bile, en incelikten uzak görünen bir gezgin dahi, şiirle sarılmış hisseder. Eski Türkiye'yi yeniden bulur:

Kan kırmızısı, kapısı kapalı ev,
Ki kışkırtıcı ve misk kokusu yayılır,
Yer mor kül rengi, akkor bir gökyüzü,
Ve aşağı kıvrılan yarılmış yol boyunca,
Bir dut ağacının canlı yeşili camiye gölge yapar.

Mustafa Kemal'in Türkiye'de ortadan kaldırdığı, *mamamuşi* yönüdür, dış kaynaklı egzotizm. Eskiden bizleri büyüleyen güzel manzaralar yine gözlerimizin önünde, ordalar. İstanbul'un manzarası, dünyanın en güzel

manzaralarından bir olmayı sürdürür. Öz olan sürmektedir: Ayasofya'nın dört minaresi, Ahmet'in altı minaresi ve geri planda, Beyazıd'ın kubbesi. Bir yaz gününün sonuna doğru, düzlemler puslanır ve dumanlar gökyüzünde gezinir. İşte Saray bahçeleri ve ilksel bacalarıyla kamuya ait evler, deniz kıyısında köylünün ufak camisi, Aya İrini'nin Bizans kubbesi Constantin'in anılarıyla II.Mehmet'in anılarının birleştiği teras, servilerin koyu yeşili taşların pembemsi grisiyle birleşir, ihtişamlı duvarlar üstünde sefil barakalar ve gün batımının büyüleyici ışıkları içinde haliç ki, bir zamanlar burada dünyanın zenginlikleri dolup taşardı. Konstantinopl'da, -pardon! İstanbul'da, -sanat ve manzarada amatör olanlar her zaman hayal kurabilecekleri yüz yer bulacaklardır. Belki de, gelecek sefere, Evkaf müzesinin yer aldığı serin sularla yıkanan bu ufak avluya girmek için zamanımız olur. Üsküdar'da, eskiden dervişlerin yakardığı eski sokaklar boyunca, tahta evleri, mor kantaronun çiçek açtığı ufak bahçeleri yeniden karşımızda bulacağız, Sicilya tarzı donatılmış arabalarla karşılaşacağız. II.Mehmet'in zaten askerlerini gömdüğü ciddi ve tozlu mezarlığı yine göreceksiniz; cenazenin başında son kez dua okunduğu eski caminin asma çardağı altında oturacaksınız. Burada yaşam ve ölüm birbirine tanıdıktır; burası sevgililerin tercih ettiği bir buluşma noktasıdır. Ve Yedi Kulenin yakınında, kokusu hissedilen denizin yakınında ufak bir Bizans kilisesi biliyorum, burası Ecuyer cami oldu, bunun avlusu fıstık ağacı ve sakızağaçlarıyla kaplı gerçek bir bahçedir; kuşlar burada sürekli cıvıldar; kubbeler yıkılmıştır fakat eski yeşil sütunlar arasından güzel gökyüzü görünür. Çünkü Türk Doğusu kesinlikle şiddetli renklerin ülkesi değildir. Afrika'da ışık tonu öldürür; burada ise her şey nüanslı, yarı gölgelidir. Ve günümüzde sakin, huzurlu bir halkta çizilen gelecek, kesinlikle karşı çıkılmayan bugün, en itibarlı bir geçmişle şiddetten uzak birleşir. Fakat, bir kişinin, bir önderin eylemiyle bir olgu hakimdir: Görünürde Asya'da bırakılan Türkiye, çarpıcı bir kalkınma gerçekleştirir ve kendi düzen, barış ve gelişme iradesiyle Avrupa'ya dahil olmaktadır. Ve bu, Mme dee Noailles'ın muhteşem bir dizede tasvir ettiğini burada algılamamızı engellemez:
Muazzam misk, sedir ve gül kokusu.

İkinci Konferans (6 Aralık 1933)

Son toplantımızda, baylar ve bayanlar, gerçekten eşsiz bir insanın etkisi altında Türkiye'nin statüsünün baştan başa nasıl değiştiğini, çünkü tamamen doğulu bir rejimin dayanakları sultanlık ve halifelik yerini fransız tarzında bir Cumhuriyete bırakmak zorunda kalmıştı, sizlere göstermeye çalıştım. Bugün bu Türkiye yine iki kısma ayrılır: bunlardan biri Avrupa'da diğer Asya'dadır. Fakat birincisi ancak yaklaşık bir buçuk milyon nüfusa sahiptir oysa ikincisi, Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan'ı birleştirerek yaklaşık onüç milyon kişiyi toplar. Böylece, gösterdiği ilerlemelerle giderek daha fazla Avrupa'ya bağlanan fakat başlıca kuvvetini Asya'da muhafaza eden bir Cumhuriyetin –gerçek bir Cumhuriyetin – ilk manzarası karşımıza çıkar. Bundan dolayı hükümet yeni başkenti Ankara olarak belirledi. Böylece bugün Avrupa'nın Türkiye'sine hoşça kal diyeceğiz. Burada, imparator Adrien'in ismini

muhafaza eden Edirne şehri yer alır, burası sultanların bir yüz yıl ikamet ettiği bir yer oldu ve Lozan anlaşmasıyla Türkiye'de kaldı. Türk sanatının baş eseri Selimiye cami burada bulunur, büyük mimar Sinan bunu en iyi eseri olarak gördüğünü söylerdi. Eskiden burası aynı zamanda, islam dininin en ünlü merkezlerinden biriydi; revaklı avluyla övünülürdü, sütunlar roma yapılarından alınmıştı, dört minare ve dokuzyüzdoksandokuz pencere.
Ancak çok ufak bir kısmını gördüğümüz İstanbul'dan da ayrılacağız. Bizans uygarlığının anılarına Türk tarihinin anılarının karıştığı bu anıtlardan birine göz atacağız. Örneğin Kariye Cami, eski manastır kilisesi Chora'ya denk gelir; ve burada Bizanslılığın bir özelliğini oluşturan bu soyutlama zevki karşımıza çıkar, çünkü İsa burada sonsuzluğun vatanı olarak belirtilmiştir. Bu anıtı bulmak için bunu şehrin uçlarında, surlara yakın aramak gerekir. Hoş bir ortam hakimdir: keskin mavi bir gökyüzü altında, eski demirleriyle mezarlık, kuru otlar, fakir bahçeler, tahta evler, birkaç kırmızı cephe, bir şelale biçiminde kıvrılan küçük bir sokak ve kubbeden daha yüksek olan bu kurumuş servi. Güneş duvarları kızıllaştırdı ve burada her şey, virane görünüyor; fakat hayran olacağınız bir huzur hakim.

Burada çok güzel bir müzik duyuluyor; yalnızlık ve sessizliğin birleşmesi ve tüm bu sefalet, içteki mermerlerin ve altınların zenginliğiyle çelişiyor. XIVcü yüzyılın başındayız. Köklere uzandığım takdirde, kurucu Justinien'in ve, tahta çağrılan eski dansöz, gizemli Théodora'nın ki kral olan eşinin dinsel tartışmalarını teşvik etmişti, gölgesi karşıma çıkar. Ve XIVcü yüzyıl mozaiklerinde, daha eskiye dayanan Kiev ya da Daphni mozaiklerinden çok daha zengindir, Rönesans zaten hareket ve yaşamın samimi bir arayışıyla görünür. Bakire Meryem'in hikayesi onbeş civarı tabloda ilginç bir şiirdir; örneğin burada Yaldızlı kapının önünde karşılaşan ve safça kucaklaşan Joachim ve Anne görünür ya da tapınağın örtüsünü örnek için genç kızlara yün dağıtılması, Marie lal renginde iplikleri almıştı. Paleolog dönemlerine dair, Doğunun İmparatorluğun çöküş dönemine ait hoş görüntüler.
Mimarlık dışında, bir Türk sanatı olup olmadığını bilmek ister misiniz?
Yukarda belirttiğim gibi, Süleymaniye caminin muazzam grubunda saklanan bu ufak Evkaf müzesine girin. Gizli bir bahçenin çevresinde ve akan suların serinliğinde, dehlizler boyunca, ufak odalar geçmişin en değerli anılarını barındırır; Konya halıları bazı süslemelerle birlikte ki Dufy tarafından tasarlandığı düşünülebilir, Kuran kutuları, buhurluk, şans getiren devekuşu yumurtaları, ince kumaşlar, işlenmiş ince keten bezi. Fakat bu müzedeki gerçek hayranlık uyandıran eserler, Minyatür odasında karşımıza çıkar. Geleneklere göre Türkiye her zaman insan resimlerinin tasvirine karşı olmuştur. Fakat bu düşünce doğru değildir. Ve örneğin II.Mehmet, ki her zaman kendisine başvurmak gerekir, Bellini tarafından resmedilir. Bu yasağı getirenler örneğin Beyazıd gibi bağnaz sultanlar olmuştur. Bir Türk resmi mevcuttur. Biz Louvre'da, XIVcü yüzyıla ait, bir bahçede ayakta duran üç genç kadını, oturan üç müzisyeni dinlerken temsil eden bir minyatür sergiliyoruz; bunların V biçimindeki elbisesi boyun ve boğazın başlangıcını ele veriyor; bunlar çiçekli badem ağaçlarıyla sarılmıştır. Kuşkusuz bu sanat tarzı ne çin sanatının kitle

uyumuna ne de İran sanatının mükemmelliğine, bükümlerine, zerafetine, esnekliğine sahiptir; bu daha çok bir taşra sanatıdır, fakat bir sanattır. Nihayet İstanbul'u terk etmeden önce Eski Saraya hoşça kal diyeceğiz. Kendi başına, bir dünya görünüyor. Eskiden, Harem ziyaret edilemezdi; bugün buraya girilebiliyor ve belli bir merakla ziyaret ediliyor. Aslında, III.Murad'ın odası dışında, bu rokoko ve yalancı mermerin zaferidir. Bütünü, resmi dairelerin ayırt edilen bayağılığından kaçamıyor. Dikkatim, bakanlar Konseyi toplantılarına hizmet eden ve dip tarafta kafesli pencerenin gerisinde sultanın durduğu bu Kubbealtı odasına odaklanıyor. Hayal gücüm beni biraz fazlasıyla zorlasa da,çünkü bize rehber olması için Osmanlı imparatorluğunun gerçekten detaylı bir tarihine sahip değiliz, -ben burada XVIcı yüzyılda Türkiye ve Fransa arasında, fransa krallığı simgesi ile Türk bayrağı arasında son derece yakın bir ittifaka yol açacak olan olayları çağrıştırıyorum. I.François uzun süre tereddüt etti; fakat yenildi ve Pavie'de tutsak oldu. Charles-Quint karşısında sultandan, büyük vezir İbrahim'den yardım istedi; Kendilerine yüzüğünü gönderir ve padişah, gönderilen elçi Frangipani'nin ricası üzerine onun yardımına gitmekte tereddüt etmez.
Bizim tarihçilerimize göre, Alfred Rambaud'nun kararına göre, padişah bu ittifakta en sadık, en kararlı taraf oldu. Aynı zamanda kendisi daha zengindi; altın kaynakları, insan kaynakları bizimkileri geçiyordu; onun ordularının disiplini bizimkilerin düzenini aşıyordu; Nice önünde, bize mermi ve barut sağlayan kendisi oldu. Doğuda uzun süre yararlandığımız imtiyazları, Hıristiyanların protektorası ile, bize kendisi verdi. Ve bu trajik sarayda, açıkça bizim dostumuz olan iyi niyetli vezir İbrahim'i anıyorum, kikirdek Roxelane bir akşam bu sarayın odalarından birinde kendisini öldürmüştü. Bu tür bir hikayeden en azından, Türkün söz verdiğinde bunu tutmasını bildiğini çıkaramaz mıyım? Sözüne sadık bir halkın karşısındayız, çoğunlukla katı fakat anlaşmalarında dürüst. Bu bir derstir. Tüm bu dekor, bugün, geçmişe aittir. Sultanlık bitmiştir; halifelik bitmiştir ve Türk Cumhuriyeti, 20 Nisan 1924'de, tamamen yeni tarzda bir statü kazanmıştır. Bunun yönetici fikirleri nelerdir?

Hükümranlık, kayıtsız şartsız, ulusa ve Meclise aittir. Bağımsız ilan edilen mahkemeler, sadece yasalar gereği adalet dağıtmak zorundadır. Onsekiz yaşını dolduran her vatandaş seçmendir; otuz yaşında ise seçilebilir. Madde 13 şunu belirtiyor: "Milletvekili sadece kendisini seçen bölgeyi değil fakat tüm ulusu temsil eder". Milletvekili görevi, hükümet idaresindeki işlevlerle uyumlu değildir. Cumhurbaşkanı bir yasama dönemi için seçilir; kendisi yeniden seçilebilir. Kendisi Meclise ve gerektiği takdirde, bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Kendisi on günlük süre içinde oylanan yasaları resmen ilan etmek zorundadır. Kendisi tarafından resmi olarak ilan edilen tüm kararnameler, Kurul başkanı ve yetkili bakan tarafından yana imza edilmelidir. Kendisi, kabinenin diğer üyelerini belirleyen başbakanı seçer.
Baylar ve bayanlar, geçmişte dürüstlüğünü kanıtlayan Türk halkının aynı zamanda bilge bir halk olduğunu söylemekle yanıldım mı? Açıkça, bunun güncel Anayasası bizimkinden ileri gelmektedir. Madde 49da şöyle belirtilir: "Bütün Türkler yasa önünde eşittir ve buna hiçbir istisna olmadan itaat etmek zorundadır. Grup, aşiret, aileye dayalı bütün

imtiyazlar ve diğer tüm bireysel avantajlar ortadan kaldırılmıştır.” Madde 70 şunu ekler: “Kişisel dokunulmazlık, vizdan, düşünce, konuşma, yayın, seyahat, iş, mülk, birleşme özgürlüğü Türklerin doğal haklarını oluşturur.”Daha sonra madde 75: “Hiç kimse ait olduğu din, ritüel ya da mezhep için ne de kendi felsefi düşünceleri için kaygılanamaz. Düzen ya da maneviyata aykırı olmayan bütün ritüel törenlerine izin verilir. “ Yine madde 80’de şöyle belritilir: “ Her türlü yapıda eğitim, yasanın sınırları çerçevesinde, Devletin gözetimi ve denetimi altında özgürdür; madde 85: “Her türlü vergi ancak bir yasa çerçevesinde belirlenebilir ve toplanabilir” ve madde 87: “İlkokul eğitimi bütün Türkler için mecburi ve parasızdır ve Devlet okullarında verilmelidir.”
Bu anayasayı inceleyecek olanlardan hiç kimse, bunun liberal ve demokratik niteliğini yadsıyamaz. Bir diktatörlükten söz etmek ise tam anlamıyla gülünçtür. Gazinin otoritesi halkın kendisine beslediği minnet duygularından oluşur. Eğer bu bir diktatörlükse, bunun yasal, hatta arzu edilebilir olduğunu itiraf edelim
Bir anayasa ile donanmış olan Türk Cumhuriyeti bir srmayeye ihtiyaç duyuyordu. İstanbul dış merkezli olmuştu. Merkez, coğrafi olarak belrlendiği gibi, Türkiye’nin Asya kısmının tam ortasında Ankara’ydı. Türkiye’nin Asya kısmında diğer önemli şehirler de bulunuyordu. Trabzon, eskiden prenseslerinin güzelliğiyle ünlü, bizim şövalye romanlarında övülen, şatafatlı bir imparatorluğun merkezi olmuştu; fakat konumu fazla doğudadır.
Sivas, ki gördüğümüz gibi, ikinci ulusal kongreye ev sahipliği yaptı, Selçukluların, diğer bir deyişle olağanüstü Tamerlan’ın istilasına kadar gelişen diğer bir muhteşem imparatorluğun merkeziydi.
Kayseri de, anılarla yüklüdür; bu bir bizans imparatorunun taç giymesine tanık olur.
Fakat, merkezi konumu sayesinde, Ankara kendini dayatmıştı.

Bu sit hayranlık uyandırır. İki derin ayrıkla kesilmiş üç yüksek volkanik kaya, birbirinden ayrılır, İstanbul’dan gelen yolcu için, daha yüksek ve uzak bir dağ zemini üstünde, saatin ve ışığın keyfine göre mavi ya da pembe. Alman profesör Jansen, üstünde yeni tasarımın yol aldığı açılımın planını çizdi. Güzel bir şekilde, şehri çapraz iki geniş caddeye ayıran ve bunu dairevi bri bulvarla saran bu program, eski şehre saygılı olmayı da bildi.
Ben böylece, bugün aydın kişiliği daha iyi takdir edilen ustam, çünkü kendisi Hititlerin keşfini borçlu olduğumuzu kişilerden biridir. Öncü kişi Georges Perrot’nun Angora’sını yeniden buldum. Auguste’ün Sebastını, Romanın kıskanabileceği bu yapılarına harabelerini ve imparatorun şerefine Galatalar tarafından yapılan tapınağın ünlü yazıtını yeniden keşfettim. Yakıcı güneşe rağmen, Akropol’a kadar, kunduracı, bakırcı, baharatçı, bostancı, çıkmak gerekir.

Bu sit alanı hayranlık uyandırır. İki derin yarıkla kesilmiş üç yüksek volkanik kaya birbirinden ayrılır, İstanbul’dan gelen yolcu için, daha
yüksek ve uzak bir dağ zemini üstünde, saatin ve ışığın keyfine göre mavi ya da pembe görülür. Alman profesör Jansen, gelişme planını çizdi, yeni tasarım bunun

üstünde sürer. Güzel bir şekilde, şehri çapraz iki geniş caddeye ayıran ve bunu dairevi bir bulvarla saran bu program, eski şehre saygılı olmayı da bildi.
Ben böylece, Hititlerin keşfini borçlu olduğumuz kişilerden biri olan ve bugün aydın kişiliği daha iyi takdir edilen ustam, öncü kişi Georges Perrot'nun Angora'sını yeniden buldum. Auguste'ün Sebastını, Romanın kıskanabileceği bu yapıların harabelerini ve imparatorun şerefine Galatalar tarafından yapılan tapınağın ünlü yazıtını yeniden keşfettim. Yakıcı güneşe rağmen, Akropola kadar, kunduracı, bakırcı, mercan renginde biber ya da mor renkli patlıcan satan baharatçı, bostancıların, size "küpe" olarak anılan küçük kırmızı çiçek sunan bahçıvanların yan yana durduğu pazarın içinden geçerek çıkmak gerekir. Surların inşa edilmesi için tüm bir şehir yıkıldı; duvarların içinde, muhteşem blokların arasında, sütun başlıkları, sütun kasnakları, heykeller, baştaban parçaları, her türlü dekoratif motifler, yunanca ve latince yazıtlar bir araya yığılır. Bir lav ya da granit kaosu içinde zorlukla ilerleyebilirsiniz. İki hitit aslanı, korunmayı bekler. Parçalara ayrılmış, bozulmuş, bu sıcak rengi ve yakıcı kokusuyla gerçekten de eski türk şehridir. Yetbiş bin nüfusun yaşadığı modern şehir, hızlı gelişimiyle, bizim bazı fas kentlerini anımsatır. Geniş meydanlar, kaldırım taşı döşenmiş ya da asfalt, kamu hizmetleri için açıkça bir genişlik duygusuyla tasarlanan binalar boyunca uzanır. Ankara kendi uçuş alanına ve kendi stadyumuna sahip olmayı istiyor. Zaten, Anadolunun ortasında bir plaj yanılsamasını veren açık geniş bir havuza sahip. Yeni mahalleden geçen muhteşem ağaçlıklı yok üstünde, yabancı elçilikler toplanır; birçoğu kendi ulusal mimarilerini muhafaza etmeyi istemişlerdir ve bu da bu bölgeye evrensel bir sergi görünümü kazandırır. Tepenin doruğunda, Gazinin villası, bir Avusturyalının eseri, iyi zevki ve hoş saygınlığıyla çekiclik kazanır. Parklar, giderek, genç ağaçlar ve çiçeklerle zengin çoğalır; bunlarda sadece biraz yaşanmışlık, zamanın yaşlandırdığı bahçelerin cazibesi eksiktir.
Şehrin restoranının büyük salonunda, güzel genç bayanlar, *Du, Schwarzer Zigeuner'i* hızlı-tonla çalan bir orkestranın gürültüsünde söyleşmektedir. Nihayet, gözleri, minyatürlerdekine benzer güzel turkuvaz gözleri görülür ve onları gördüğünüzde, ablaları peçeli olduklarında bizim neler kaybettiğimiz anlaşılır.
Şimdi, Gazi tarafından ülkesini modernleştrimek avrupalılaştırmak için ele alınan reformun ne olduğunu anlamaya çalışalım. Gobineau'yu dinlediğimiz takdirde, bu inceleme fazla çekici olmayacaktır. Kendisi şöyle yazmıştı: "Asya son derece cezbedici bri yemektir fakat bunu yiyenleri zehirler." Bu yemekten tatmaya
çalışalım. Göreceksiniz, bu kesinlikle tehlikeli olmayacak.
Bu yeni hikaye bizlere, M.Paul Gentizon tarafından ilginç bir kitapta anlatıldı*: Mustafa Kemal ou l'Orient en Marche.* Halifeliği kaldıran Gazi, camilere bağlı olan kuran okullarını kaldırır, diğer bir deyişle medreseler, Şeriatın komiserliği, Evkaf'ın dini idaresi. Aynı şekilde, hükümlerini islam yasası ilkelerine dayandırarak, hristiyanların tanıklıklarını kabul etmeyen dini mahkemeler de kapatıldı. Kısaca, terk edilmiş olan, müslüman Kilisesinin Devletle karıştığı tüm teokratik doğu rejimidir. Bu yeniliklere karşı, Kürtler Şeyh Said'in liderliğinde baş kaldırdılar. Bu isyan bastırıldı; kırkaltı isyancı büyük Diyarbakır camisi önünde gece yaklaşırken asıldı. Şeyh kendisi de bunların arasındaydı.
Sonra Gazi, yüzyıllar boyunca pers ve arap etkisi altında değişikliğe uğrayan dilde reform yapmaya çalıştı. Böylece, entelektüellerin deyimleriyle halkın deyimleri arasındaki bütün farklılıkları ortadan kaldırmayı önerdi.
Bazı yerlerin, rumca ya da ermenice isimleri değiştirildi. Söz konusu program her zaman aynıdır: olası tüm araçlarla milli duyguyu güçlendirmek. San Stefano, Yeşilköy olur. Restoranlardaki menüler türkçe yazılmalıdır. Telefon numaraları türkçe sorulmalı ya da mektuplardaki adresler türkçe yazılmalıdır. Okullarda,

ulusal dil eğitimi gelişir ve çoğunlukla, bunun fransızca aleyhine olduğunu söylemeliyiz, ki bu buna rağmen Galatasaray lisesindeki eğitimde sürdürülür.
Bir diğer reform çok daha fazla zorluklara yol açacaktı: bu şapka devrimiydi. Burada şapka bölümüne geliyoruz. Görünürde önemsiz bir olay olmasına rağmen aslında oldukça önemlidir. Türkiye'de gerçekten de, tıpkı M.Gentizon'un açıkladığı gibi, başlık çeşitleri sadece ırkın değil, dinin ve aynı zamanda mesleklerin de ayırt edilmesine olanak tanıyordu. 1829'da, II.Mahmut tarafından ilk takke reformu yapıldı: bu tarihe kadar, sarıklar ciddi biçimde farklılık gösteriyordu.. "Boyu yükselten bu sarık türleri, diyor bize Voltaire, peruğa ve yapışık türlere kıyasla daha etkileyiciydi ve soğuk iklimler için daha uygundu." Sultanların başlıkları da, dönemlere göre değişiklik gösteriyordu, bal rengi fötr başlıktan, balıkçıl tüyü ve değerli taşlarla süslü papalık tacına kadar bunlar çok çeşitliydi. XVIIIci yüzyılda büyük vezir, ortasında altın bir şeritle ayrılmış kelle şekeri biçiminde beyaz bir sarık taşıyordu. Büyük amiral, kaptan paşa, bunun bir benzerini giyiyordu. Ulema şefininki yuvarlak yeşil muslindi. İçoğlanlar, altın rengi brokarı hak ediyordu.

Resim: Eski Saray'da Bağdat Paviyonu içi

Bu varsayımın değerinin ne olduğunu bilmiyorum –yeniçerilerin kaskı, prusyalı uhlanlara taşıdıkları shakonun fikrini verdi. Siyah renk hristiyanlara atfedilmişti. Türk mezarlıkları başlıklar açısından gerçek bir müze oluşturur ve bu ağdalı süsleri yerleştirmek, emanet etmek için özel mobilyaların icat edilmesi gerekmişti. II.Mahmud sarığa karşı mücadele başlattı ve bunun yerine, Fas'da fakat aynı zamanda bazen de Fransa'da ve özellikle Orleans'da imal edilen fesi getirdi. Fes, kısaca afrikalı bir başlıktı ve bu tıpkı bir ilerleme olarak dayatıldı; fakat bu da sırasıyla tıpkı türbanda olduğu gibi, türk milliyetinin bir simgesi olarak görüldü: şapka taşıyan kişi, *şakpalı,* halkın hor görüsünü çekerdi.
Genç Türkler bir geçiş başlığını seçmişlerdi: yün bir başlık, *kalpak;* bunun Mustafa Kemal ve cumhuriyetçiler tarafından taşındığını birçok resimde görüyoruz. 1925 baharında, Angora (Ankara) hükümeti, ordudaki asker şapkasına bir siperlik eklenmesini emretti. Bu detay size önemsiz görünebilir: aslında bu oldukça ciddiydi çünkü inanan kişinin namaz sırasında alnıyla yere değmesini engelliyordu, bazı askerler ise bu zorluğu şapkalarını ters takarak aşıyordu. Yeni şapkayla ilk görünen, Ankara cumhuriyet muhafızı oldu. 1 Eylül 1925'de, Kastamonu'da, Mustafa Kemal halkın karşısına şapkayla çıktı; kendi onuruna düzenlenen tüm törenler boyunca hiçbir başlık taşımıyordu. Bu yeni bir devrimdi. Gazi bunu şu terimlerle betimledi:
"Uygar halkların uluslararası kıyafeti ulusumuza tamamen uyar. Ayakkabı ve bot giyeceğiz; pantalon, gömlek, yelek, yakalık, kravat, ceket giyeceğiz; siperli bir şapka ya da daha açıkça belirtmek gerekirse bir şapka takacağız. Redingot, ceket, smokin, frak ve eğer tereddüt eden insanlar varsa, onlara aptal ve cahil olduklarını söyleyeceğim."
Gazi ilk önce, sürekli uygulandığını gördüğümüz bu yöntem uyarınca aşamalı olarak hareket etti, Şapkayı sadece memurlara mecbur tuttu. Entelektüeller bunu izledi. Dehşet! İstanbul valisi Emin bey yüksek şekilli bir şapkayla görülür. Basın fesi topa tutar, "bir şarap şişesine layık bu kırmızı mühür". Fes ütücüleri yoksullaşmıştı fakat şapkacılar servet kazanıyordu. Nezaket, selamlaşma ritüelleri değişmişti:camilerde başlıksız durma alışkanlığı geliştirildi. Millet Meclisi başkanı, koltuğuna resmi kıyafetle oturuyor ve fransız tarzı başlıkla, bir oturumun sonunu belirtiyordu. Sarık özel yetkiyle, din görevlilierine tahsis edilmişti. Millet Meclisi tarafından, kurtuluş savaşının kahramanlarından biri olan Nurettin Paşaya rağmen bir yasa oylandı. Türkiye'nin doğu vilayetlerinde

isyanlar çıktı: sıkıyönetim ilan edildi; Sivas'da, bir imam asıldı: onlarca kişi ölüme mahküm edildi. Mustafa Kemal bir kez daha, sözünde durdu: birleştirici vatanseverliğiyle, her zaman aynı fikir doğrultusunda, müslüman türklerle, hrisyan türkler arasında görünümde bir farklılık istemiyordu. Bu sembolik fakat temel bir reformdu; bunu göstermeye çalıştık.
Dini reformlara ve örneğin, ilginç olaylara yol açmasına rağmen dervişlerin dağıtılması konusuna geri dönmeyeceğiz. Şimdi, Mustafa Kemal'in *kadın kıyafetini* ve peçeyi nasıl ele aldığını belirtmenin çok daha ilginç olduğunu düşünüyorum. Hala 1927'de, bütün kadınlar saçları örten bu peçeyi çarşafla birlikte taşıyordu; hatta yaşmaktan, gözleri açıkta bırakan bir tür küçük peçe, vazgeçilmişti. Seferberlik, kadınların işte erkeklerin yerini doldurmasını mecbur tutarak, bu eski kullanıma öldürücü bir darbe vurmuştu. Kadınlar, giderek, peçeyi çıkarıyor ve kostüm tayör giyiyorlardı. O skandal! Gazinin askeri denetimlere uzun bol etek giymiş ve binici çizmeli genç eşini de götürdüğü görülmüştü.
Zaten, bu dışsal dönüşüm türk kadınının entelektüel, hukuki ve sosyal koşullarında derin bir devrimin sadece tezahürüydü. Entelektüel devrim: kadınlar okullara kabul ediliyordu. Ankara'da, İsmet Paşa himayesinde kurulan güzel bir meslek enstitüsünü ziyaret ettim. Orada, Pestalozzi'nin eğitimlerinin şevkiyle dolu, en hoş kadın öğretmenler tarafından ağırlandım. Türk kadını medeni hakları elde etti. Bay Sadri Maksudi'nin de bana açıkladığı gibi, Ankara hükük fakültesi profesörü, hukuki açıdan erkekle eşit olmanın yanında, hatta örneğin miras hukuk açısından fransız kadınından daha iyi bir statüye sahiptir. Mustafa Kemal'in Cumhuriyete bir italyan yasası, bir ticaret yasaı, bir medeni kanun, bir usul yasası getirdiğini belirtmeliyiz. Medeni kanun, isviçre kanunudur: fransız kanunu fazla eski görünmüştü; alman kanunu fazla karmaşıktı. Mahmud Esad bey, Adalet bakanı, yeni metinlerin önüne şu bildirilere yer erdi: "Günümüz dönemlerinin uygar halklarının ailesine ait olan ulusların ihtiyaçları arasında temel farklar yoktur. Ekonomik ve sosyal bağlantılar uygar insanlığın, gerçek anlamda bir aile bloku olmasını sağladı." Yeni kanun Ankara Parlamentosu tarafından tek bir oturumda oylandı (nasıl bir örnek!). Bundan sonra,

resim: Boğaz manzarası

evlilik düzeni tamamen değiştirildi. Kurana göre, poligami hoş görülüyordu; on ya da oniki yaşında küçük kızlar hareme kabul ediliyordu. Evilik aracılar sayesinde ve evlenecek olan kadın eşini görmeden gerçekleştiriliyordu. Erkek kendi isteğine göre, hatta hiçbir sebep olmadan evilik bağını koparabilirdi. Yeni yasa, en azından zımnen bir müslümanla müslüman olmayanın birlikteliğini kabul eder. Böylece, türk kadınlarının bütün statüsü değişmişti. Zaten, seçimlerde –belki de ispanyol kadınları gibi –fazla minnettar görünmediklerini söylemeliyiz. Fakat, baylar ve bayanlar, eğer son toplantımızda Gazinin politik cesaretine hayranlık duyduysak, bugün kendisinin sosyal bağlamda cesaretine ne demeli? Örneğin, isviçre yasasının benimsenmesinin, bir hukuk fakültesinin oluşturulmasıyla teyid edilmişti, tüm mülkiyet rejimini değiştirdiği oldukça açıktır. Bundan başka diğer reformlardan da söz edebiliriz.
1 Ocak 1927 tarihinden başlayarak, gregoryen takviminin benimsenmesidir. Bu, o ana dek gün batımı itibarıyla hesaplanan türk usulü saat hesaplamasının sonunu temsil eder. (Bir Ramazan gecesi sultanın harem ağasına: "Saat kaç?" diye sorduğu anlatılır. Ancak şu yanıtı alabilmişti: "Majestelerinin arzu ettiği saat.") Artık bundan böyle resmi bir saatten söz edilebilir. Bu, nüfus sayımı ve kadastronun kabul edilmesidir. Bu, henüz ne Rusların ne de Çinlilerin gerçekleştirdiği, fakat Macarlar, Polonyalılar, Almanların kendilerine mecbur

tuttukları bir reformun sonunda latin alfabesinin kabul edilmesidir. Temel reform: arap harfleri kelimedeki yerlerine göre değişir; bunlara noktaların eşlik etmesi gerekir; çok az sesli harf vardır. Yabancı bir kelime türkçeye buna zarar vermeden aktarılamazdı. Temel uygulamalar olması gereken okuma ve yazma ancak, belirli bir kültürden sonra öğretilebilirdi. Reform eğitimi kolaylaştırdı. Türkiye'nin yazılmayan bir konuşma diline ve konuşulmayan bir yazı diline sahip olduğu söylenebilirdi. Gazi bu anormalliği durdurdu; aynı anda vatandaşlarının, daktilo ve steno kullanımına da olanak sağladı; basımcılığı da kolaylaştırdı. Şahsen kendisi, karatahtada yeni alfabeyi öğretiyordu. Bu değişimi dayatan yasa oybirliğiyle oylandı ve Ankara'nın aydınlatılmış yapıtları üstünde latin harflı yazıların parladığı görülüyordu. Bütün eski arapça dilbilgisi ve sözlük malzemeleri atıldı. Bundan böyle bir yabancı bir istasyon ya da sokak, saat, fiyat ismini okuyabilecekti.. Bir kez daha, bu çok önemli bir devrimdi.
Şüphesiz, maddi yaratımlar bu reformlara eşlik ediyordu. Altı yıldan daha az bir sürede, yeni Cumhuriyet bin kilometreden daha fazla demiryolu inşa etti. Ülkeyi şeker, kibrit fabrikalarıyla donattı; kendi uçaklarını imal etti. Tüm bir türk sanayini geliştirmeye çalışmaktadır; teknik bir eğitim ve bir ekonomik Konsey kurdu. Giderek daha fazla elektrikten yararlanılır. Haşhaş kültürünün yerine pancar kültürü geliştirildi. Tüm bu manzaraya hakim olan, en fazla hayranlık uyandıran, eğitim reformudur. Gazi bilime, mantığa inanır. Size söyledim: "Ben kendisini, Auguste Compte ve Descartes'ın, belki bilinçsiz olarak, bir öğrencisi olarak görüyorum. Kendisi için her şey eğitimin eseridir. Ramazan geldiğinde, parlayan yazılar arasında, kurandan ilkeler fark edilir: "Allah büyüktür! Alahh merhametlidir!" Fakat aynı zamanda, özellikle şunlar da okunur: "Egemenlik millete aittir" ya da : "Alkol kullanmayın". Ya da "Zekatınızı havaclığa verin". Burada şunu belirtelim, türk ordusu dokuz kolordu, onsekiz piyade tümeni, beş süvari sınıfıyla önemli bir güç olmayı sürdürüyor. Yaklaşık ondört milyonluk bir nüfus ile, yüzkırk bin kişiyi ordusunda muhafaza eder.
Fakat yeni Türkiye ordusuna olduğu kadar okullarına da bağlıdır. Bizimkine oldukça benzer, laik, demokratik ve ulusal bir rejim benimsedi. Okul tektir; ortaokul burada parasızdır ve sadece yetenekli olana açıktır. Genç kızlar burada genç erkeklerle aynı programa göre eğitim görürler. Türk bakanlığı, dört yönetimiyle birlikte, tıpkı bizimki gibi düzenlenmiştir. Sürekli bir eğitim komisyonu programları oluşturur, kitapları ve okul malzemelerini seçer. Kültür fizik ve spora büyük önem verilir. İstanbul üniversitesi, birçok yüksek eğitim kurumu ile çevrilmiş olarak, bu spiritüel hiyerarşinin zirvesinde yer alır. Fransız biliminin burada kendi yerini korumasını, Türkiye'nin bizim kendisiyle hiçbir hakimiyet düşüncesi olmadan işbirliği yapma isteğimizi anlamasını ve Fransa'nın, bunun için rica edildiği takdirde, bu oldukça önemli merkezde büyük değer taşıyan insanları görevlendirebilmesini diliyorum. Aynı zamanda, Lozan anlaşması ilkeleri uyarınca dostlarımın ülkesinde, belki de gerekli bir uyum sağlama pahasına, son derece övgüyü hak eden bir adanmışlıkta, laik ve çoğunlukla tarikat topluluğundan, Fransa'ya iyi hizmet etmiş fakat, burada eğitimin ihmal edildiği bir dönemde Türkiye'ye de samimi bir sevgi gösteren bu erkek ve bayan öğretmenlerin tam bir özgürlükte çalışabilmesini diliyorum.
Şimdi baylar ve bayanlar, Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen, diktatörlük tavırlarıyla değil, -bu olguda ısrar ediyorum –fakat Ankara Büyük Meclisle tam bir anlaşma ile, bu muazzam eserin önemine, karar verebilirsiniz.
Şimdi son olarak, bu çarpıcı Devlet adamının karakteri ve eserinin en çekici yönlerinden birini size göstermek istiyorum. Geçmişten tüm yapay dekorları kaldırdı: dervişler ve tekkeleri, türbe ziyaretleri, selamlıklar. Fakat kendisi de bilgili, aydın, tutkulu ve tarihe de çok düşkün olduğu için, geçmişten gelen bir anlama, bir değere sahip olan her şeyi korumaya özen gösterir.

Böylece, bu bakış açısından, Anadolu harika bir hazinedir. Bir bilginin yaptığı araştırma,

Resim: İstanbul’da Cumhuriyet anıtı

bir amatörün sipiritüel gezintisi için bundan daha iyi bir bölge yoktur. Bütün batı kıyısı rum kolonilerinin ve büyük zenginliğe sahip kolonilerin yerleşim alanıydı. Efes, en güzel anılarla dolu bir müzedir ve burada, bu zengin Artemis tapınağından başlayarak, ki haksız yere iffetli Diane tapınağı yapıldı, çeşitli konsillere kadar, aziz Paul’ün çeşitli koşullar ve olaylar arasında, ki bu yerinde kolaylıkla yeniden oluşturulabilir, vaız verdiği bu tiyatrodan geçerek, tüm çağların yeniden yaşadığı görülebilir. Eskiden, düzensiz Milet harabeleri yakınında bir barakada yattığını hatırlıyorum. Filozof Bias’ın vatanı Priene keşfedildi; Hierapolis, Epictete’in vatanı sihirli bir
mekandır, Elisée Reelus’a göre, bir dağın eteğinde, metalik yansımalı alacalı suların süzüldüğü havuz katları oluşturan taşlaşan sularıyla, dünyada en ilginç olanıdır.
Bergama, parşömen kenti, hala yüksek tepesinde, lüks başkent özelliğini ortaya koyar ve tanrılarla devlerin savaşının kayıtlı olduğu sunağı Berlin’de kurmak için götüren Almanlar bunu iyi bilir.
Metropoliten Yunanistanı yoksuldu; buna karşılık Asya Yunanistanı büyük servetleri ağırlar ve korurdu. Antik Konstantinopl müzesinde bunun iyice farkına varabilirsiniz, birçok yönden Atina müzesinin kendisinden daha zengindir. Bugün, aydın Hamdi beyin dikkati sayesinde, iki yüzyıl boyunca Sidon krallarının ve aile üyelerinin gömüldüğü ihtişamlı mezarlar burada toplanır.Aralarından biri öyle güzel ki, saf pentelik mermer içinde ve oymalı dekorasyonuyla, geleneğe göre İskender’in mezarı olarak anılır. Hiçbir yerde, IVcü yüzyıl yunan sanatı, Scopas ve ekolünün duyarlı ve canlı sanatı, bundan daha başarılı baş eser bıramamıştır; mimari, heykel, hatta resim çünkü ilksel çok renklilik kısmen korunmuştur. Her şey , Issus savaşının resmedildiği alçak kabartmanın hayranlık uyandıran bir dengede bir baş eser olması için birleşir. Sadece Renan, ki Suriye’de Sidon’un bir diğer kralının mezarını keşfetti, en eski çağlardan modern çağa kadar sanatın en değerli örneklerinin toplandığı bu harika koleksiyonu tanımlamaya, canlandırmaya yetkin oldu. Yeni Türkiye bu kutsal emanetleri özenle korur, böylece örneğin Ayasofyada, bazı sultanların bağnazlığından dolayı badana altında kaybolan bizans mozaikleri araştırılıyor.
Birçok anı içinde son derece değerli ve anlamlı oldukları için iki tanesini bir yana ayırmak istiyorum. Truva harabelerini muhafaza eden Anadoludur. Tüm bilgili insanlar için oldukça değerli olan bu alana gitmek için kat edilecek yol pek de kolay değildir. Boğazlardan Tehanak’a inmek gerekir, en az bizim cephe köylerimiz kadar yıpranmış birkaç köyü geçmek, hem çok görkemli hem çok trajik olan boğaz boyunca gitmek, kadınların çamaşırlarını yıkadıkları Simois’ı geçmek, birkaç öbeği tırmanmak ve Hisarlık küçük köyünün yığınlarına ulaşmak gerekir. İşte burada, eskiden, Schliemann en az Mycene’dekiler kadar önemli olan kazılarını yaptı; M.Dörpfeld, bu eseri düzeltme iddiasıyla yeniden ele aldı.
Kesin olan, dar bir alan üstünde, Boğazların girişinin ve 1915 Mütteffik devletlerine atfedilen anıtın fark
edildiği küçük bir tepe üstünde, birbirini izleyen şehirlerin üst üste yerleştiğidir; roma şehrinden itibaren dokuz tane sayılabilir, ki bugün hala bunu, bir amerikan misyonu, cilalı taş devrinin ilksel yerleşimlerine kadar araştırmaktadır. Yirmibeş yüzyıl bu alan üstünde anılar bırakmıştır ve Konstantinopl müzesi tıpkı Berlin müzesi gibi, toprak altında bulunan mücevher, döşeme eşyalarını muhafaza eder.

Burada gizem başlar. Schliemann'ı düzelten Dörpfeld için, homerin Truvası, bronz devrinin truvası, 1500 ile 1000 arasında zenginleşen Truva, en eski yerleşim itibarıyla bu şehirlerin altıncısıdır. Sonuçta, açıkça geniş taşlarla döşeli, içeriye geçişi sağlayan geniş bir eğimli plan ayırt edilir ve bir duvar, güzel taş dizileriyle, yandan kulelerle kuşatılmış ve geleneğe göre *Illade* duvarı olarak temsil edilen bir duvar bulunur. Bu duvara eliyle dokunan ve Boğazlar kapısından geçtiğini düşünen ziyaretçinin heyecanını hayal edebilirsiniz. Ne yazık ki, bilginlerin polemikleri heyecanımıza gölge düşürür. Bazı fransız arkeologlara göre, örneğin M.Charles Vellay, ufak Hissarlık tepesi bu denli tarihi karşılayabilmek için fazla küçüktür. Tereddüt edilir: zihin muallakta kalır. Oysa Romalıların yeni şehirlerini kurdukları yer gerçekten de burasıdır; Boğaz gerçekten de buradan gözetilebiliyordu. Bizi ele geçiren bu saplantının yeni araştırmacıları da ele geçirmesini ve hareket alanı zaten fazla geniş olmayacak kararlı bir misyonun, bir gün bizlere Sezar'ın, insalık kültür tarihinde son derece saygın bir rol üstlenen bu *Illade*'ın sahnelerini bulmak için hayal kurmaya tam olarak nereye geldiğini bize söylemesini dilemeliyiz.
Anadolu bir diğer gizemi daha barındırır, bu daha uzak olmasına rağmen daha az gizli değildir. Birkaç sene önce Lyonlu bir araştırmacı M.Cantre, bilinen hint-avrupa dillerinden ilkini borçlu olduğumuz bir halkı, Hititleri, araştırmacıların dikkatine sunuyordu. Bugün, bunların hiyeroglifini çözmeye başlıyoruz. Bu halk kuşkusuz ariendi ve semitik değildi. Nereden geldikleri bilinmemekte olup, M.Ö XIIIcü yüzyılda etkisini hissettirdi, Karadeniz kıyılarına yerleşti, başkentini Boğazköy olarak belirledi, Halis nehrinin kıvrımında, güneye doğru Halep sınırlarına kadar uzandı. Bu savaşçı ve yarı-barbar halk babil uygarlığına tabi oldu fakat, bunun asur militarizmi tarafından yıkıldığı görülür. Bugün Anadoluda biraz her yerde bunların izleri aranmaktadır fakat özellikle Boğazköy ve Malatya'da; bu son bölgede kazıları bizim vatansever bilginimiz M.Delaporte yönetmektedir. Asya'daki Türkiye, gelecekte bizler için oldukça sürprizler barındırdığı görülen bu hitit biliminin zaten bir merkezidir ve bunu sürdürecektir. Amerikalılar Alisar'da oldukça ilginç keşiflerde bulunmuşlardır. Genç Cumhuriyet bu eski çalışmalar için en zekice ilgiyi göstermektedir. Zaten kendi arkeologlarına sahiptir. Gazi, şahsen şantiyeleri ziyaret eder. Kendi düşüncesine göre modern Türkler, yavaş yavaş geçmişin gölgesinden çıkan bu Hititlerle bağlantılıdır. Böylece engin bir zihinde, bugünün ve geleceğin kaygısıyla eskiye yönelik merak birleşir ve uzlaşır. Bilim zevki ve ilerleme şevki sayesinde, genç Türkiye Avrupa ile birleşir ve artık, kendi ilgimizle güncel uygarlığın en ateşli odaklarından biri olarak selamlamamız için kendisinde hiçbir eksiklik yoktur. Ve bu tartışılmaz gerçekliği, yeni Türkiye ve ülkemiz arasında, en az tarihimizde saklı anılar kadar dürüst, güvenilir dostluk ilişkilerinin kurulabilmesi için ilk Fransa'nın anlamasını diliyorum. Doğu ile ilgili büyük bir umut ortaya çıktı.: bunu selamlamasını, ağırlamasını bilelim. Ve bu sadece bizim için değil fakat dünya barışı için büyük fayda sağlayacaktır.

Edouard Herriot